

О.Д. НЕСТЕРЕНКО, аспірант*
*Український державний університет фінансів та
міжнародної торгівлі*

Детермінація міжнародного досвіду застосування заходів державного регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією

Постановка проблеми. У більшості країн світу одним з пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної політики є державне регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією. В його рамках приймаються конкретні нормативно-правові акти, на основі яких розробляються ефективні програми щодо забезпечення сталого розвитку не тільки галузей сільськогосподарського виробництва, а й усіх сфер агробізнесу, а також розвитку сільських територій.

Механізм державного регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією різниться великою кількістю використовуваних економічних і фінансових інструментів, принцип дії яких в окремих країнах має багато спільного, проте форми та методи їх застосування відрізняються своєрідністю і масштабом. Ці відмінності зумовлені національними особливостями розвитку сільського господарства, рівнем продуктивних сил, позиціями країни на світовому аграрному ринку й іншими факторами.

Водночас механізм регулювання сільського господарства в багатьох країнах світу побудований на принципах функціонування СОТ, в яких сформовані основи регулювання і підтримки цієї важливої галузі. Відтак, з огляду на низький рівень державної підтримки в Україні сільського господарства актуальності набуває детермінація позитивного досвіду регулювання зовнішньої торгівлі

продовольством, який відповідатиме особливостям розвитку вітчизняної сільськогосподарської галузі й не суперечитиме міжнародним нормам та правилам, що регламентують відповідні відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей державного регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією й аграрного ринку в цілому присвячено наукові праці провідних вітчизняних учених-економістів, зокрема М.І. Пугачова [14], С.В. Майстра [11], М.А. Латиніна [10], О.М. Могильного [13], А.Д. Діброви [8] та ін. Однак сучасні особливості розвитку сільського господарства України зумовлюють необхідність виявлення й аналізу кращих світових підходів і практик у сфері сприяння аграріям виходу на міжнародні ринки та захисту їхніх інтересів на ринку внутрішньому з боку держави, що визначає необхідність подальших досліджень.

Зважаючи на специфіку обраної теми дослідження, необхідно також відзначити вагомий внесок іноземних учених у здійснення наукових пошуків у сфері державного регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією. Зокрема, на увагу заслуговують праці Д. Блендфорда [1], Дж. Уілсона [6] та К. Девіс [2], які є базою для даного дослідження.

Мета статті – на основі передового міжнародного досвіду з побудови якісної системи державного регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією за-

* Науковий керівник – М.І. Пугачов, доктор економічних наук, професор.
© О.Д. Нестеренко, 2015

пропонувати ефективні для України напрями імплементації.

Виклад основних результатів дослідження. Специфіка формування світових агропродовольчих ринків полягає в їх жорсткому державному регулюванні протягом усієї історії їхнього існування. Роль і форми державного регулювання визначаються важливістю продовольчих товарів для економіки країни й для повноцінного забезпечення населення основними засобами існування. Зовнішньоторговельна політика країн в агропродовольчій сфері більшою мірою, ніж в інших галузях, пов'язана з політикою регулювання внутрішнього ринку, а її прояви зумовлені не стільки завданнями оптимізації зовнішньої торгівлі, скільки необхідністю підтримки доходів в агропродовольчому секторі, розвитку сільських територій та забезпечення охорони навколишнього середовища [3, с. 167]. Основу сучасної мотивації в проведенні політики аграрного протекціонізму становлять не стільки економічні пріоритети, скільки внутрішньополітичні фактори – необхідність захисту інтересів споживачів і задоволення вимог населення щодо забезпечення охорони природи.

Незважаючи на посилення сучасних тенденцій лібералізації світової торгівлі, протекціоністські заходи щодо агропродовольчої продукції особливо масштабно застосовуються практично кожною державою з метою захисту національних економічних інтересів та продовольчої безпеки країни, стимулювання зростання виробництва продуктів харчування й підвищення їх конкурентоспроможності. Крім того, протекціоністську політику застосовують у країнах, де здійснюються структурні та ринкові перетворення економіки, або де мають місце економічна депресія й швидке зростання конкуруючого продовольчого імпорту.

Наразі у західній ринковій аграрній політиці сформувалося два основних напрями у сфері регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією – північноамериканський і західноєвропейський. Першого напрямку дотримують основні експортери продовольства й сільськогосподарської сировини (Канада, США, Австралія, Нова Зеландія), другого – західноєвропейські дер-

жави, а також Японія та деякі інші країни-імпортери продовольства [5, с. 81].

У розвитку сільського господарства США найважливіша роль належить економічній політиці держави, яка створює сприятливі ринкові умови для інтенсифікації сільського господарства, розвитку виробничої й соціальної інфраструктури на селі. Регулювання інвестиційного процесу в сільському господарстві та інших галузях АПК здійснюється через державні програми підтримки цін на сільськогосподарські товари і доходи, організацію державної інспекції та системи загальнонаціональних стандартів. Держава бере участь як у формуванні попиту на продовольство й сировину всередині країни, так і в стимулюванні експорту сільськогосподарської продукції.

У свою чергу Європейська система державного регулювання аграрного ринку спрямована на стимулювання внутрішнього виробництва, збереження внутрішнього ринку, коригування його стану рівноваги, створення сприятливої системи формування цін для сільгоспвиробників та ефективних експортно-імпортних операцій, а також на імпортозаміщення й підтримку тих типів господарств, що виділяються за спеціалізацією, розмірами та характером власності. У результаті цього внутрішній ринок країн ЄС є досить захищеним (за допомогою як тарифних, так і нетарифних методів), а надання експортних субсидій створює можливість успішно конкурувати з іншими розвинутими країнами [7, с. 147].

Таким чином, уряди провідних розвинутих країн застосовують методи дискримінаційного характеру в зовнішній торгівлі агропродовольчою продукцією відносно інших країн не тільки з метою захисту внутрішнього ринку, а й із метою тиску на уряди зарубіжних країн для розширення доступу вітчизняних експортерів на ринки іноземних держав. У більш конкретизованому вигляді досягли успіху в цьому США, де положення протекціонізму присутні в діючій Національній експортній стратегії, а ідеї протекціоністської політики постійно фігурують у щорічних доповідях про національну безпеку. При цьому протекціонізм у зовнішньоторговельній політиці спрямований не тіль-

ки і не стільки на захист внутрішнього ринку й вітчизняних виробників продовольства від іноземної конкуренції, скільки на зміцнення позицій та зростання експансії американського аграрного бізнесу за кордоном (так званий надпротекціонізм).

Як США, так і країни Євросоюзу з метою стимулювання сільськогосподарського виробництва та експорту застосовують різні форми державної підтримки, серед яких провідну роль відіграють субсидії виробникам і експортерам сільськогосподарської продукції. Проте такі прямі державні субсидії виробникам покликані, передусім, не стимулювати виробництво, а підтримувати рівень доходів виробника, а також забезпечувати здійснення структурної, соціальної та регіональної політики, пов'язаної безпосередньо не з виробництвом, а із забезпеченням поліпшення якості життя [12].

Важливим інструментом у системі державного регулювання аграрного сектору в розвинутих країнах є також пільгове кредитування. Особливий розвиток у даному напрямі одержали непрямі форми підтримки аграріїв на зовнішньому і внутрішньому ринках. Для стабілізації та підтримки їх фінансового становища в багатьох країнах прийняті спеціальні програми з кредитування аграрного сектору економіки. Вони передбачають створення державної системи кредитування фермерів, у тому числі із залученням кооперативних банків й інших кредитних організацій, забезпечення фермерам пільгових умов одержання та виплати кредитів, активне залучення в систему кредитування коштів сільськогосподарських фермерських кооперативів і частково капіталу фірм і компаній агробізнесу.

На окрему увагу заслуговує досвід Японії, де уряд намагається максимально знизити аграрний імпорт введенням високого рівня протекціонізму. Основним напрямом регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією при цьому є державні ціни, які на сільськогосподарську продукцію встановлюються за трьома основними напрямками: на пшеницю, ячмінь і рис – тверді закупівельні ціни; яловичину, свинину, олію, сухе молоко, цукрові буряки, цукрову тростину – мінімальні гарантовані ціни, на

основі яких держава здійснює закупівельні інтервенції; на ріпак, сою, молоко для переробки – стандартні ціни, відповідно до яких визначаються різноманітні платежі виробникам.

Цінове регулювання в Японії знаходиться в тісному взаємозв'язку із зовнішньоторговельним регулюванням. Так, через встановлення високих імпорتنих бар'єрів реалізується політика обмеження на ввезення тих видів продовольства, які конкурують із внутрішнім виробництвом. Наприклад, повністю заборонений імпорт рису, незважаючи на те, що держава купує його на внутрішньому ринку за цінами, що перевищують світові в 6-8 разів. Потім рис продається споживачам за нижчою ціною, що призводить до значних витрат державного бюджету Японії [4, с. 75].

У цілому державне регулювання аграрного ринку в розвинутих країнах передбачає значні витрати, в тому числі через дії цінового механізму. Так, по країнах ОЕСР бюджетні кошти, які надходять в аграрну сферу, в 9 разів перевищують надходження до бюджету, а з урахуванням цінових субсидій – у 18 разів. При цьому майже половину бюджетних фінансових ресурсів, спрямованих у сільське господарство, становлять цінові субсидії.

Державна підтримка сільського господарства в розвинутих країнах має значну питому вагу у вартості сільгосппродукції. Так, найвищий цей показник зафіксовано у Швейцарії – 82%, Норвегії – 75, Ісландії – 73, Японії – 74, країнах ЄС – 49, США – 30%. До країн із найнижчим рівнем субсидування сільськогосподарської продукції належать Австралія (10%) і Нова Зеландія (3%). Щорічний рівень державної підтримки аграрного сектору в деяких розвинутих країнах становить, зокрема, для США – 23879 млн дол. США; ЄС – 92390; Японії – 35472; Канади – 4 650; Австралії – 460; Нової Зеландії – 210 млн. дол. Для порівняння, в Україні рівень державної підтримки аграрного сектору дорівнює 1451 млн дол. США [15, с. 21].

Таким чином, успіхи в розвитку сільського господарства країн ЄС, США та Японії пов'язані не стільки з розвитком ринкових

відносин, скільки з обмеженням дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу, тобто державної підтримки сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику.

Насамкінець слід звернути увагу також на використання у міжнародній практиці традиційного інструменту забезпечення торговельного захисту сільськогосподарським виробникам – митного тарифу, який залишається особливо високим на низку видів агропродовольчої продукції в розвинутих країнах світу. Свого часу Угода про сільське господарство СОТ встановила, що всі нетарифні бар'єри, які діяли в сільськогосподарській торгівлі в так званий базовий період (1986-1988 рр.), повинні бути перетворені в еквівалентні тарифні ставки (так звана тарифікація). Одержані тарифні ставки були додані до діючих мит, а потім рівень митного оподаткування було знижено до 2000 року на 36%.

У результаті середній рівень митного оподаткування агропродовольчої продукції станом на 2000 рік виріс до 96% у Євросоюзі та 23% у США і залишається таким дотепер. Водночас ставки мит на окремі сільськогосподарські товари далеко перевищили цей розмір. Наприклад, у Японії мито становить 444%, на пшеницю – 193%; у США мита на молочні продукти – 93%, на цукор – 91%; в Євросоюзі мита на рис – 231%, на молочні продукти – 205, на цукор – 279% [9, с. 178].

До сказаного варто додати, що характерною особливістю сучасної тарифної політики є так звана «тарифна ескалація», тобто підвищення ставок мит у міру збільшення ступеня обробки товарів. Водночас попри

те, що за останні три десятиліття середній рівень мит у розвинутих країнах і в деяких країнах, що розвиваються, помітно знизився, проте значно зросла його вибірковість. Сформована таким чином диференційована товарна номенклатура митного тарифу дає змогу, при порівняно невисокому середньому рівні обкладання, встановлювати високі тарифні ставки (тарифні піки) на багато окремих товарів (передусім, продовольчих) міжнародної торгівлі.

Висновки. Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в зарубіжних країнах використовується система прямих та непрямих важелів державного впливу: регуляція цін і фермерських доходів, бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування тощо. При цьому практично всі розвинуті країни в питаннях експорту й імпорту сільськогосподарської сировини дотримують принципу аграрного протекціонізму.

У теорії та господарської діяльності виникла необхідність пошуку оптимальних співвідношень ступеня державного регулювання економіки та її найважливіших галузей. Як показує досвід останніх десятиліть, держава в зарубіжних країнах, поступово перейшовши від прямих до непрямих інструментів регулювання економіки в сільському господарстві, проводить високоефективну політику захисту внутрішнього виробника, навіть незважаючи на нові умови порядку, головним з яких є всесвітня глобалізація. Це зумовлює перспективи подальших досліджень у даній сфері з метою пошуку ефективних механізмів імплементації позитивного світового досвіду державного регулювання зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією в українських реаліях.

Список використаних джерел

1. Blandford D. Emerging public concerns in agriculture: domestic policies and international trade commitments / D.Blandford // *European Review of Agricultural Economics*. – 1999. – Volume 3. – Issue 3. – P. 409-424.
2. Davis C.L. International Institutions and Issue Linkage: Building Support for Agricultural Trade Liberalization / Christina L. Davis // *American Political Science Review*. – 2004. – Volume 98. – Issue. – P. 153-169.
3. Jank M.S. Agricultural Trade Liberalization: Policy and Implications for Latin America / Marcos S. Jank. – Washington: Inter-American Development Bank, 2004. – 374 p.
4. Japan Import Regulations and Procedures Handbook. Volume 1: Food and Agricultural Products / Global Investment and Business Centre. – Washington: International Business Publications, 2013. – 305 p.
5. Ruben R. Agro-Food Chains and Networks for Development / R. Ruben, M. Slingerland, H. Nijhoff. – Dordrecht: Springer, 2006. – 237 p.
6. Wilson J.S. Saving two in a billion: quantifying the trade effect of European food safety standards on African exports / John S. Wilson // *Food Policy*. – 2001. – Volume 26. – Issue 5. – P. 495-514.

7. Ганначенко С.Л. Світовий ринок агропродовольства на сучасному етапі розвитку: перспективи для України / С.Л.Ганначенко // Економіка і прогнозування. – 2010. – №1. – С. 142-153.
8. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А.Д. Діброва. – К.: Формат, 2008. – 488 с.
9. Кудряшова И.А. Современные аспекты международной торговли на рынке продовольственных товаров / И.А. Кудряшова, В.В. Копейн // Техника и технология пищевых производств. – 2014. – №3. – С. 176-182.
10. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання / М.А. Латинін. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
11. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: моногр. / С.В. Майстро. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.
12. Михайлушкин П.В. Опыт зарубежных стран в государственной поддержке и регулировании АПК / П.В. Михайлушкин, А.А. Баранников // Научный журнал КубГАУ. – 2013. – №93. – С. 24-32.
13. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: ІВА, 2005. – 400 с.
14. Пугачов М.І. Інтеграційні альтернативи для АПК України в умовах світової економічної кризи / М.І. Пугачов, А.О.Мельник // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 28-32.
15. Чунюй Ли. Опыт зарубежных стран государственного регулирования аграрного сектора национального хозяйства / Ли Чунюй // БізнесІнформ. – 2011. – №8. – С. 20-23.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2015 р.

*

УДК 338.242:664.1

*М.С. ДАНИЛИШИН, аспірант**
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Державне регулювання ринку цукру в Україні та зарубіжний досвід

Постановка проблеми. На нинішній час першочерговим завданням сучасної економіки є досягнення оптимального співвідношення між державним впливом регулювання та вільними ринковими відносинами. При цьому слід виходити з того, що в умовах ринкової економіки даний баланс також може зазнавати серйозних змін. Тому найважливішим аспектом забезпечення ефективного функціонування цукрової галузі в Україні є вдосконалення системи державного регулювання ринку цукру. Одним із можливих напрямів розв'язання цих завдань має бути використання зарубіжного досвіду, зокрема країн ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження загально-теоретичних та практичних аспектів даної проблеми зробили українські вчені, зокрема: О.С. Заєць [1], М.Ю. Коденська [2], П.Т. Са-

блук [3], О.М. Шпичак [4] й інші. Є підстави вважати, що посилення ролі держави в регулюванні ринку цукру, підтримка національних виробників і використання світового досвіду регульованого ринку сприятиме підвищенню продуктивності цукробурякового виробництва в сучасних реаліях. Однак будь-яка теорія потребує подальшого дослідження з метою вдосконалення механізму державного регулювання вітчизняного ринку цукру з погляду адаптації до нового економічного середовища та практичного розв'язання конкретних проблем у галузі.

Мета статті – дослідження державного регулювання ринку цукру й розробка пропозицій щодо вдосконалення механізму його регулювання в Україні на основі використання зарубіжного досвіду.

Виклад основних результатів дослідження. На початку 90-х років ХХ ст. в Україні відбулися ринкові трансформації, що включали лібералізацію ринкової економіки, послаблення впливу держави на взаємовідносини між гравцями на ринку та змен-

* Науковий керівник – В.П. Саблук, кандидат економічних наук.

© М.С. Данилишин, 2015